

Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Dinî Başa Çıkma, Umut ve Sabır Düzeylerinin Karşılaştırılması

Mebrure DOĞAN

Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitenin İslami İlimler Fak
mebruredogan@aku.edu.tr

Öz

Araştırmada, engelli çocukların ebeveynleriyle sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin dini başa çıkma, umut ve sabır düzeylerinin incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Kişisel bilgi anketi, dinî başa çıkma, umut ve sabır ölçeğinin kullanıldığı araştırma, Afyonkarahisar’da özel eğitim uygulama okullarında öğrenim görmekte olan orta ve ileri düzeyde zihinsel engelli ve otistik çocukları olan ebeveynler ile sağlıklı çocukları olan ebeveynlerden basit tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler t testi yapılarak analiz edilmiş, olumlu dinî başa çıkma ve olumlu dini başa çıkmanın Allah’a yönelme ve dinî yalvarma alt boyutlarında engelli çocuk sahibi ebeveynlerin puanlarının sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İki grubun olumsuz dinî başa çıkma, umut ve sabır puanları arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Çocuk Sahibi Olmak, Sağlıklı Çocuk Sahibi Olmak, Dinî Başa Çıkma, Umut, Sabır.

The Comparison of Parents with Disabled Children and Parents with Healthy Children in Terms of Their Levels of Religious Coping, Hope and Patience

Abstract

In the present research, it was aimed to examine and compare parents with disabled children and parents with healthy children in terms of their levels of religious coping, hope and patience. A personal information questionnaire, religious coping, hope and patience scales were used. The questionnaires were applied to the parents having children with mental disabilities and with autistic disorder studying in special education schools and the parents of healthy children were selected by random sampling technique in Afyonkarahisar. The obtained data were analyzed using t test. The findings indicated that the parents with disabled children had higher scores in “Positive Religious Coping” and two sub-scales of positive religious coping: “Heading towards God” and “Religious Pleading” than the parents with healthy children. There was no significant difference found between scores of the parents with disabled children and parents with the healthy children with regards to “negative religious coping, hope and patience”.

Keywords: Parents with Disabled Children, Parents with Healthy Children, Religious Coping, Hope, Patience

Giriş

Aile üyelerinden birinin sağlıklı olması tüm ailenin yapısına ve işlevlerine etki ettiği gibi ailede engelli bir çocuğun dünyaya gelmesi veya bir çocuğun daha sonra hastalık, kaza vb. nedenlerle engelli olması ailenin var olan dengesini bozmaktadır. Yaşadığı engellenme durumu karşısında bazı aileler yeni duruma uyum sağlayarak hayatını sürdürebilirken bazıları etkisiz başa çıkma sonucu uyum bozukluğu yaşayabilmektedir. Bu çerçevede ailede çocuğun engelini inkâr etme, çocuğa yönelik karışık duygular, kızgınlıklar, çocuğun engeli ile baş etmeye ilişkin yetersizlikler, özel eğitime gereksinim duyan çocuğa yönelik yas ve suçluluk duyguları, çocuğu aşırı koruma gibi davranışlar ortaya çıkabilmektedir.¹

İnsanoğlu hayat mücadelesinde bazen yetersiz kalarak umut ve beklentilerini hatta dayanma gücünü kaybedebilmektedir. Burada devreye giren din sabır, fedakârlık, mücadele gibi duyguları canlı tutmak ve hayatın acı ve ızdıraplarını hafifletmek suretiyle insanların yaşam gücünü destekleyen motive edici bir güç olarak bireyi psikolojik olarak korumakta ve ona farklı başa çıkma yöntemleri sunmaktadır.² Dinin problem çözme sürecindeki pozitif etkisine dikkat çeken Pargament, onun umut ve destek sağlamak, rehberlik etmek suretiyle yaşam olaylarıyla başa çıkma, anlama ve insanlara yardım etme gibi önemli fonksiyonlar üstlendiğinin altını çizmektedir. Ayrıca din, öz saygıyı sürdürme, anlam ve amaç duygusu kazandırma, huzur verme, diğer insanlarla samimiyet duygusunu artırma, fiziksel veya ruhsal sağlığa olumlu katkı sağlamanın yanında olayları kontrol etme, tahmin etme ve anlamlandırmaya yardım ederek bireye özel bir referans çerçevesi sağlamaktadır.³

Araştırmanın amacı, engelli çocukların ebeveynleriyle sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin dinî başa çıkma, umut ve sabır düzeylerini incelemek ve karşılaştırmaktır. Araştırma orta ve ileri düzeyde zihinsel engelli ve otistik çocukları olan ebeveynler ile sağlıklı çocukları olan ebeveynler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Güç bir yaşam sorunu ile mücadele eden, kendileri ve çocukları hayatta olduğu sürece bu mücadeleyi devam ettirecek olan bu ebeveynlerin hâlihazırda böyle bir sorunu olmayan ebeveynlerle karşılaştırılmasında “dinî başa çıkma, umut ve sabırın” seçilmiş olmasının nedeni bu değişkenlerin başa çıkma sürecinde önemli faktörler olmasının

¹ Naci Kula, “Engelli Birey ve Ailesinin Psiko-sosyal Sorunları ve Manevi Destek”, *Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, (2012): 75.

² Mustafa Usta, “Özel Eğitim Gerektiren Birey, Aile ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 20, (2009): 92.

³Kenneth Pargament, I. Joseph Kennell, William Hathaway, Nancy Grevingoed, Jon Newman, Wendy Jones, “Religion and the Problem Solving, Process: Three Styles of Coping”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, (1988): 91; Kenneth I Pargament, Bruce W. Smith, Harold G. Koenig, Lisa Perez, “Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 37, (1998): 711.

yanı sıra dinî başa çıkma, sabır ve umudun birbiriyle ilişkili olmasıdır. Zira umut düzeyi yüksek bireylerin alternatif yollar bulma konusunda çok yetenekli olmaları dolayısıyla problemleriyle başa çıkarken zorlanmadıkları belirtilmektedir.⁴ Aynı durum dinî başa çıkma için de geçerlidir. Diğer taraftan sabır hem dinî hem de seküler başa çıkmanın önemli araçlarından biridir.⁵ Umudlu bireylerin sadece geleceğe iyimser bakan değil aynı zamanda umutlarının gerçekleşmesini bekleyebilme sabrına sahip olan, zor ya da imkânsız gibi görünen durumlarda zorlukla mücadele azmini elden bırakmayan, mücadele olumsuz sonuçlansa da yeniden deneme sabrını kendinde bulan, şerlerin içindeki hayrı görmeye çalışan ve bu nedenle her türlü güçlük ve sıkıntıya dayanma, direnme gücünü yitirmeyen bir kişilik yapısına sahip oldukları söylenebilir. Böylece başa çıkma kaynakları arasında dine yer veren birey, Allah'tan umut kesilmeyeceğine dair inancının sonucu olarak olumlu gelecek beklentisine sahip olup gerektiğinde sabreden biri olabilir.

Her iki grubun dinî başa çıkma, umut ve sabır düzeyleri arasındaki farkı incelemek, engelli çocukların ailelerinin dinî kaynaklardan yararlanma düzeylerinin tespitinin yanı sıra sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerle farklılık olup olmadığının belirlenmesi, verilecek manevî desteğin planlanması ve içeriğinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda hayatın zorlu deneyimlerinden birini yaşayan bu ailelere olumlu dinî başa çıkma açısından yol gösterilmesi, umut ve sabra yönelik destek verilmesi ve manevî rehberlik yapılmasının, ebeveynlerin yaşadıklarını anlamlandırma aşamasından çözümleme ve yeni duruma uyum sağlama aşamasına kadar tüm aşamalarda süreci sağlıklı yönetebilmelerine katkı sağlayacağı ve manevî desteğin dolaylı olarak engelli çocuklara da yansıtacağı düşünülmektedir.

Dinî Başa Çıkma

Başa çıkma, psikoloji literatüründe daha çok stres kavramı ile birlikte ele alınmaktadır. Stres, organizmanın normal dengesini bozan zararlı bir içeriğin organizma üzerindeki etkisine verilen addır.⁶ Başa çıkma ise bireyin kaynaklarını aşan, iyilik halini tehlikeye sokan, kapasitesini azaltıcı ve

⁴ Snyder, C.R.,Kevin L. Rand and David R Sigmon, "Hope Theory- A Member of The Positive Psychology Family", *Handbook of Positive Psychology*, (ed.) C.R.Snyder, Shane J. Lopez, (New York, Oxford University Press,2002), s. 258.

⁵ Mebrure Doğan, Sabır Psikolojisi- Pozitif Psikoloji Bağlamında Bir Araştırma, (İstanbul: Çamlıca Yayınları,2016), s. 150.

⁶ Raymond J. Corsini, "Hope", *The Dictionary of Psychology*, (New York: Psychology Press Taylor&Francis Group, 2002), s. 951; Zuhul Baltaş, *Sağlık Psikolojisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), s. 133.

zorlayıcı olarak değerlendirilen iç ve dış özel durumlarla mücadele etmek için sürekli değişen bilişsel ve davranışsal çabalar olarak tanımlanmaktadır.⁷ Olayları anlama ve anlamlandırma sürecindeki değerlendirmeler ister birincil ister ikincil olsun doğaları gereği dînî olabilmektedirler. Din, hayat olayları için pek çok anlama biçimi sunmaktadır. Yaşananlar değerlendirilirken “her şeyde bir hayır vardır veya Mevla görelim neyler neylerse güzel eyler” gibi yaklaşımlar dinsel anlamlandırma araçlarıdır. Bununla birlikte din bireyin karşılaştığı durumlara karşı nasıl davranacağına yönelik ikincil değerlendirmesinin de merkezi bir parçası olabilmektedir. Sabırlı olma, işbirlikçi bir dînî başa çıkma yöntemi olarak tevekkül etme, başa gelene razı olup kazaya rıza gösterme, şükür gibi tutumlar bunlardan bazılarıdır. Öncelikle din, paradoksal olarak olayların nedenselliği üzerinde yoğunlaşmaktan alıkoymak suretiyle değerlendirme sürecine yardım etmektedir.⁸ Bununla birlikte olumsuz dînî başa çıkmayı kullanarak “Neden bu olay benim başıma geldi, Allah beni cezalandırıyor mu?” tarzında cezalandırıcı Tanrı algısını merkeze alarak yaşananları anlamlandırmaya çalışmak, bireyin karamsarlığa düşüp umudunu yitirmesine sebep olarak başa çıkma sürecini etkisizleştirmektedir. Oysa olayların nedeni fazla sorgulanmadan hikmetine dayandırılarak değerlendirme yapıldığında bireyin yeni duruma uyumu kolaylaşabilmekte ve olumlu dini başa çıkma ile problemler etkili bir biçimde çözülebilmektedir.

Dînî başa çıkma, sıkıntılı ve zor zamanlarda başa gelenleri anlamlandırma, bireyin gücünü aşan durumlarla karşılaşp kontrol duygusunu kaybettiğinde, yüce bir kudret tarafından idare edildiğini düşünüp psikolojik bir kontrol hissine sahip olması, manevî teselli ve rahatlama, inanç ve ritüellerin sağladığı Allah’a yakınlık hissi, hayatını dönüştürmek isteyenlere yeni imkânlar sunma gibi fonksiyonlara sahiptir.⁹ Böylece başa çıkma sürecine doğrudan veya dolaylı olarak etkide bulunan din, özellikle çözümü zor problemler konusunda diğer alternatifler işe yaramadığı zaman tek alternatif olarak süreci doğrudan etkilemekte ve yönetmektedir. Diğer açıklamalar ikna edici olmadığı zaman dînî açıklamalar daha makul karşılanmakta, diğer alternatifler işe yaramadığı zaman din tek alternatif bile olabilmektedir.¹⁰

⁷, Richard S. Lazarus and Susan Folkman, *Stress, Appraisal and Coping*, (New York: Springer Publishing Company,1984), s. 141; Halil Ekşi, “Başalıkma, Dînî Başalıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma” (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s. 5-15.

⁸ Kenneth I. Pargament, “Tanrım Bana Yardım Et- Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru”, çev. Ahmet Albayrak, *Tabula-Rasa* 9,(2003): 207; Lazarus, Folkman, s.217.

⁹ Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak- Dînî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), s. 49.

¹⁰ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi*, (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık,2011), s. 243.

Pargament'e göre "bir insanın karşılaştığı sorunun çözümünde din ne ifade ediyor ve ona nasıl yardımcı oluyor?" gibi sorulara verilecek cevaplar dinî başa çıkma konusunun esaslarını oluşturmaktadır. İnsanlar stres oluşturan bir durumla karşılaştıklarında sahip oldukları inançlar, dinî pratikler, o sorunla başa çıkmada önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla bireyin yaşamını kuşatan bir yöne sahip olması halinde başa çıkma sürecinde dinin yer alma ihtimali artmaktadır.¹¹ Ayrıca dinî başa çıkma dindar bireylerde tam uyuma katkı sağlayıcı fonksiyon icra edebilmektedir.¹²

Pargament ve arkadaşları dinî başa çıkmanın olumlu ve olumsuz çeşitlerini kavramlaştırmışlardır. Buna göre olumlu dinî başa çıkma metotları Tanrı ile güvenli bir ilişkiyi, yaşamda bulunan büyük bir anlamın varlığı inancını ve başkalarıyla manevî bağlılık duygusunu yansıtmaktadır. Yapılan bir araştırmada stresli yaşam durumlarıyla başa çıkmada olumlu dinî başa çıkma metotlarının kullanılmasının daha iyi düzeyde sağlıkla ve stres bağlantılı bireysel gelişimin daha yüksek düzeyiyle güçlü bir şekilde ilişkili olduğu ve pozitif sonuçlarla daha anlamlı ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Olumsuz dinî başa çıkma ise aksine Tanrı'yla daha az güvenli ilişkiyi, dünya hayatının yüzeyselliği ve uğursuzluğu inancını, yaşamda anlamı korumak ve bulmak için dinî mücadeleyi yansıtmaktadır. Ayrıca olumsuz dinî başa çıkma daha kötü sağlık göstergeleriyle ilişkili iken daha yüksek düzeyde sorumsuzlukla ve stres bağlantılı bireysel gelişimin düşük düzeyde ilişkili bulunmuştur. Olumsuz dinî başa çıkmayı sıklıkla kullanmanın yaşam kalitesini düşürdüğü ve yüksek düzeyde depresyonla orta düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.¹³

Hayatın doğal akışını bozan sürpriz gelişmeler ve travmatik olaylardan sonra din, pek çok insan için sığınma ve teselli kaynağı olmaktadır. İnsanlar gündelik yaşamlarında her hangi bir konuda karar verirken ve planlama yaparken dinî öğretileri dikkate aldıkları gibi, günlük hayatta karşılaştıkları sıradan problemlerin ve kendilerine sıkıntı veren durumların nedenlerini açıklarken ve bu sorunlarla baş ederken de içerisinde yaşadıkları toplumun kültürel ve dinî değerlerine başvurabilir, dua ve ibadete yönelebilirler.¹⁴

¹¹ Kenneth I Pargament and Brant, C. R., "Religion and Coping", *In Handbook of Religion and Mental Health*, (ed) H. G. Koenig, (San Diego: Academic Press, 1998), s. 112'den aktaran Naci Kula, *Bedensel Engellilik ve Dinî Başa Çıkma*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), s. 60.

¹² Jeffrey P Bjorck, Cohen. Lawrence H, "Coping With Threats, Losses and Challenges", *Journal of Social and Clinical Psychology* 12, (1993): 58-59.

¹³ Kenneth I Pargament, Nalinu Tarakeshwar, Cristopher G Ellison., Keith M Wulf, "Religious Coping Among the Religious: The Relationships Between Religious Coping and Well-being in a National Sample of Presbyterian Clergy, Elders, and Members", *Journal for the Scientific Study of Religion* 40, (2001): 497-498; Kenneth Pargament, "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme", çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, (2005): 287; Ayten, s. 81; Pargament, Smith, Koenig, Perez, "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors", s. 712, 719.

¹⁴ Ayten, s. 15.

Genellikle insanların çoğunda dua ve ibadet etmek için eğilim, savaş, depresyon, hastalık, kaza gibi hayatın zorlukları ile karşılaştıklarında ve ölümlerle yüz yüze geldiklerinde kendini göstermektedir.¹⁵ Dindar olmayan bireylerin bile süper (extreme) stres dönemlerinde dine yöneldiklerinin kanıtları vardır.¹⁶ Kalıplaşmış düşüncelerin aksine bu tür dinî başa çıkma yöntemleri sadece savunmacı, pasif, duygu odaklı veya inkârcı bir forma da sahip değildir.¹⁷ Din, başa çıkmanın birçok çeşidini teklif etmektedir ve dinî başa çıkmanın bu özel formları krizin sonuçları için çok önemli etkilere sahiptir.¹⁸

Umut

Umut, sözlükte ummaktan doğan güven duygusu, bir şeyin olmasını inançla beklemek, ümit anlamlarına gelmektedir.¹⁹ İngilizcede "hope" kelimesi umut etmek, beklemek anlamında kullanılırken²⁰, Arapçada "er-recâ" içinde bir sevincin veya mutluluk sebebinin bulunacağı bir şeyin, bir olayın meydana gelmesini gerektiren bir zan olarak tanımlanmaktadır.²¹

Umut, gelecekteki olaylarla ilgili olumlu sonuç beklentisiyle karakterize edilen hedonik karışım niteliğindeki bir duygu veya tutumdur.²² Umudun zıddı olan umutsuzluk ise çaresizlik, suçluluk duyguları, genelde yaşama içerleme ve yaşamda güzel olanı aşışılama, kendini reddetmedir.²³ Umutsuzluk ayrıca insanın ya dünyanın durumu ya da kendisinin dünya karşısında aldığı tavrın bir sonucu olarak içine düştüğü yılgınlık ve tükenmişlik halini anlatmak için de kullanılmaktadır.²⁴

İnişli çıkışlı yaşam serüveninde insana en fazla pozitif destek sağlayabilecek tutumlardan biri umuttur. Genel bir eğilim olmasına rağmen umuda birey hayatının sıkıntılı ve bunalımlı dönemlerinde daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

¹⁵ Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, s. 59.

¹⁶ Bjorck, Cohen, s. 58.

¹⁷ Pargament, Tarakeshwar, Ellison, Wulf, "Religious Coping Among the Religious", s. 498.

¹⁸ Kenneth I. Pargament, "Religious Methods of Coping: Resources for the Conservation and Transformation of Significance", *Religion and the Clinical Practice of Psychology*, (ed.) P. Edward Shanfranske (1996), s.218.

¹⁹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, C: II, s.1515.

²⁰ Redhouse, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, (20. bs, İstanbul: Redhouse Yayınevi,1993), s.468.

²¹ El-İsfahani, Ragıb, *Müfredat Elfazı'l Kur'an-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, (3. bs., çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), s.605; İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'lArab*, Daru'l Maarif, s.1604.

²² Raymond J.Corsini, "Hope", *The Dictionary of Psychology*, (NewYork: Psychology Press Taylor&Francis Group, 2002), s.451.; Martin E.P.Seligman, "Positive Psychology, Positive Prevention and Positive Therapy", *Handbook of Positive Psychology*, (ed.) C.R.Snyder, Shane J. Lopez,(New York: Oxford University Press, 2002), s.3.

²³ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, (4. bs.,Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009),s.753.

²⁴ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (6.bs., İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005), s.1667; Muhammed Kızılgeçit, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Çalışma*, (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016), s. 50-51.

Umut ya da umutlu düşünce, bireyin istenen hedeflere ulaşmayı sağlayan yollar bulabilmesi, bu yolları kullanmada motivasyon sağlayan inançlara sahip olması, psikolojik anlamda iyi olması ve bununla birlikte duygularını yönetmesi olarak tarif edilmektedir.²⁵ İyi şeyler olmasını beklemek, çok çalışıldığında bunların olacağını hissetmek ve gelecek için planlar yapmak amaca yönelik bir yaşam sürmenin araçlarındandır.²⁶ İnsanı hayata bağlayan ve ona yaşama zevinci veren bir duygu olan umut, bireyin geleceğe iyimser yaklaşımını karakterize etmektedir.²⁷ Umut duygusuna sahip olan bireyler ise hayata tutunma becerisine sahiptirler.²⁸

Pozitif psikolojide bir teoriye isim olan umut, bir duygu olmaktan çok bir süreç olarak tanımlanmakta, bireyin hedefleri hakkında düşünerek motivasyonla birlikte bu amaçlara doğru hareket etmek için planlamalar yapması olarak değerlendirilmektedir. Umut sadece bir duygu değil, dinamik, bilişsel, motivasyonel bir sistemdir. Umutlu düşünce ise hedefin yönetilmesinde, bireyin hayatı ve gelişiminde önemlidir.²⁹ Başarı duygusundan türetilen, bir etkileşim üzerine temellendirilen pozitif motivasyon olarak tanımlanan umudun hedefe yönelik enerjinin elde edilmesinde ve hedefe yönelik planlamalarda etkili olduğu belirtilmektedir.³⁰ Umut düzeyi yüksek bireyler “bunu başarabilirim, kimse beni durduramaz, bunu halletmek için bir yol bulacağım” gibi aracı/etkili düşünceleri kullanmaktadır. Buna benzer mesajlarla bireyin pozitif ve onaylayıcı iç yollar elde etmesi imkânı artmaktadır.³¹ Umutlu bireylerin kendilerini motive edebilme, hedefe ulaşmak için yeterli beceriye sahip olduklarını hissetme, köşeye sıkıştıklarında kendilerini daha iyi günlerin geleceği tesellisiyle yatıştırabilme, hedeflerine ulaşmak için değişik yollar bulma esnekliğini gösterebilme, imkânsızlığı gördüklerinde hedef değiştirebilme ve zor bir işi baş edilebilir küçük parçalara bölebilmeye gibi ortak özellikleri bulunmaktadır.³²

²⁵ Snyder, Rand and Sigmon, “Hope Theory”, s.258.

²⁶ Martin Seligman, *Gerçek Mutluluk- Kalıcı Doyum Potansiyelinizi Gerçekleştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması*, (çev. Semra Kunt Akbaş, Ankara: HYB Basım Yayın,2007), s.173.

²⁷Abdulkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din-Logoterapik Bir Araştırma*, (2. bs.,İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), s.92; Abdulkerim Bahadır, “Hayatın Anlam Kazanmasında Psikososyal Faktörler ve Din”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, (2000): 196.

²⁸ Kemal Sayar, *Merhamet*, (2.bs.,İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), s.49.

²⁹ Snyder, Rand and Sigmon, “Hope Theory”, s.262; C.R. Snyder, Hal S. Shorey, Jennifer Cheavens, Kimberley Mann Pulvers, Virgil H. Adams III and Cynthia Wiklund, “Hope and Academic Success in College”, *Journal of Educational Psychology* 94, (2002): 820.

³⁰ Todd D. Little, C.R. Snyder and Michael Wehmeyer, “The Agentic Self: On The Nature and Origins of Personal Agency Across the Life span”, *The Handbook of Personality Development*, Lawrence Erlbaum Associates, (2006): 17.; Snyder, Rand and Sigmon, , “Hope Theory”, s.262.

³¹Little, Snyder and Wehmeyer, s.18; Snyder, Rand and Sigmon, , “Hope Theory”, s.262.

³² Tara Bennett Goleman, *Duyguların Simyası: Kalbinize Giden Yolu Aklınızla Açın*, (çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Alfa Yayınları, 2003), s. 114-115.

Başa çıkma sürecinde bireye pozitif destek sağlayan umutla problem çözme arasında anlamlı pozitif korelasyonlar bulunmuş, umudun problem çözmeye motivasyon sağladığı belirlenmiştir. Taylor ve arkadaşları başa çıkma sürecinde umudun etkisini, koruyucu fonksiyon üstlenen birincil önleme ve problem çözücü ikincil önleme açısından açıklamaktadır. Birincil önleme gelecekte meydana gelebilecek psikolojik ve fiziksel sağlık problemlerinin olasılığını azaltmak veya ortadan kaldırmak için umutlu düşünce ve eylemleri; ikincil önleme ise problem meydana geldikten sonra problemin çözülmesi, olumsuz etkisinin azaltılması veya ortadan kaldırılmasına yönelik umutlu düşünce ve eylemleri içermektedir.³³

Bireyin hayatla ilgili beklentilerini olumlu yönde etkilediği ve doğal bir iyimserlik hali oluşturabildiğinden umutlu olmanın bireyin psikolojik iyi oluşu üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Çünkü umutlu ve iyimser bireyler karşılaştıkları olaylarda durumdan yakınmak yerine sıklıkla eyleme geçmeyi yeğlemekte, aktif bir tutum sergilemektedirler. Bu tutumu benimseyenler kendi duygusal ihtiyaçlarının daha fazla farkındadırlar ve hayatın getirdiği olumsuzluklara takılıp kalmamaktadırlar.³⁴

Sabır

Sabır kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiş olup, “*sabera*” kökünden gelmektedir. “*Sabr*” darlıkta kendini tutmak demektir. Ayrıca Arapçada “*intizar etme, bekleme ve gözleme*” eylemleri “*sabr*” sözcüğüyle ifade edilmektedir.³⁵ Türkçe sözlükte kelime karşılığı acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi ve dayanç olan sabır, ayrıca olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme olarak tanımlanmaktadır.³⁶ İngilizcede ise sabır kavramı için “*patience*” kelimesi kullanılmaktadır. Kelimenin sözlükteki karşılığı, dayanma gücü, hoşça gitmeyen veya çaba gerektiren bazı şeylere dayanma kapasitesidir. Sadece acı çekme veya bir tahrik karşısında değil aynı zamanda haksız yere veya haddinden fazla gecikmiş görünen bir sonucu beklerken veya önemli ihtiyaçları karşılayan bir işi yerine getirirken sukuneti muhafaza etmek ve soğukkanlı olmak “*patience*” kelimesi ile anlatılmaktadır.³⁷

Sabır, her türlü zorluk, tehdit ve kayıp karşısında gönüllü bir şekilde dayanma, direnme, göğüs germe ve sonucu bekleme eğilimi olmakla birlikte

³³ Snyder, Rand and Sigmon, “Hope Theory”, s. 262, 264.

³⁴ Sayar, *Merhamet*, s. 50.

³⁵ Müfredat, s. 839-841, *Lisanü'lArab*, s.2391.

³⁶ *Türkçe Sözlük*, s.1236.

³⁷ Merriam- Webster’s Dictionary of Synonyms, Merriam- Webster, Incorporated Springfield Massachusetts, USA 1984, s.598.

duygusal, bilişsel, davranışsal boyutlarıyla yaşanan çözümleyici psikolojik süreçtir.

Sabır en temel anlamda bireyin, koşullar ve zaman dilimlerinin geniş yelpazesinde ortaya çıkan hayal kırıklığı, sıkıntı veya acı çekme durumları karşısında sakince bekleme eğilimi olarak da tanımlanmaktadır.³⁸ Şikâyet etmeksizin sıkıntı ve zorluklara dayanmak anlamı da bulunan sabır, diğer erdemlerin üzerinde geliştiği temel değerdir.³⁹ Bu yönüyle metanet, azim, sebat gibi erdemler bizzat sabır manasını içinde barındırırken, umut, hoşgörü, tevekkül, şükür, alçakgönüllülük gibi erdemler sabırla güçlü bir ilişki içerisinde.

Sabır çaba ile elde edilir ve bu çaba otomatik değildir. Daha çok bireyin iç benliğinin kontrolünü ve büyük bir yoğunlaşmayı içermektedir.⁴⁰ Sabır bir karakter gücü niteliği taşıdığından bireyin olayları anlamlandırması, değerlendirmesi aşamasından başlayıp, çözümlenme aşamasına kadar problem çözme veya başa çıkmanın her evresinde etkili olabilen, gerekli davranışa zemin hazırlayan bir eğilim olarak değerlendirilebilir. Sabır tutumu güçlü olan birey her türlü zorluk karşısında direnme, dayanma, mücadele etme azmine sahip, sebatkâr biri iken sabır özelliğine sahip olmayan birey tamamen sabırdan yoksun olan değil, sabır tutumu zayıf olandır.

Sabır, bireyin “sabırlı” olarak nitelendirilmesinde olduğu gibi bir eğilim veya özellik olmasının yanı sıra “sabırla bekleme” de olduğu gibi durumsal bir eylemi ifade etmektedir. Gerçek sabır göstergesi hem duygusal hem de davranışsal öğelerin her ikisini içermektedir.⁴¹ “Durumluk sabır”, birey sabır tutumunu kazanmamış olsa da şartlar gerektirdiğinde zorunluluktan yaşanabilmektedir. Ancak Aristoteles’e göre birey adil şeyleri yapa yapa adil, ölçülü davranıya davranıya ölçülü, yiğitçe davranıya davranıya yiğit olmaktadır.⁴² Dolayısıyla sabır davranışı tekrarlı tekrarlı “süreklî sabır” tutumu geliştirilebilir. “Durumluk sabır”, sabrın öğrenilmesi ve tutum haline gelmesi sürecinin başlangıç aşaması kabul edilebilir. Sabır bir eğilim olduğunda ve karakter gücüne dönüştüğünde “süreklî sabır”dan söz edilebilir.

Sabırsızlıkla ilgili kişilik psikolojisi alanında yapılan ve sabrın anlaşılması konusunda bilgi veren çalışmalardaki bulgulara rağmen, sabırsızlık ve

³⁸ Sarah A. Schnitker, “An Examination of Patience and Well-Being”, *The Journal of Positive Psychology* 7,(2012): 263.

³⁹ Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, (10.bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), s.130.

⁴⁰Tallal Alie Turfe, *Patience in İslam: Sabır*, (New York: Tahrike Qur’an Inc,Elmhurst, 1996), s. 30.

⁴¹ Sarah Ann, Schnitker, “An Examination of Patience and Well-being”, (California: Dissertation Doctor of Philosophy in Psychology, 2010), s.3.

⁴² Alasdair MacIntyre, *Ethik’in Kısa Tarihi- Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Hakkı Hünler&Solmaz Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), s.75.

sabrın tam olarak karşılığı yansıtmadığına dikkat çekmek gerekmektedir. Sabrın temelindeki psikolojik süreçler ile sabırsızlığın temelindeki psikolojik süreçler paralel olmadığından sabır, iyimserlik ve kötümserlikte olduğu gibi sabırsızlığın tam karşılığı değildir. Sabır ve sabırsızlığın birbiriyle ilişkili olduğu muhakkaktır fakat her zaman zıtlıkların uyuşması zorunlu olmamaktadır. Zira pozitif duygular her zaman doğrudan negatif duyguların aynası yani yansması değildir.⁴³

Sabır haz geciktirme yeteneği (ability to delay gratification) ile aynı şey değildir. Gelecekteki bazı teşvikleri kazanabilmek için mevcut ödülden vazgeçebilme yeteneği anlamına gelen “haz geciktirme yeteneği”, sabırla eş anlamlı görünmektedir. Ancak sabırla ilişkili olmasına rağmen şimdiki küçük bir ödül ile daha sonraki büyük ödül arasında açık bir seçimi içerdiği için haz geciktirme farklıdır. Sabır davranışı doğrudan beklemenin getirisine bağlı olarak şekillenmemektedir.⁴⁴

Sabır sadece özdenetim değildir. Öz denetim, kendini kontrol ya da irade hâkimiyeti, gerektiğinde arzuların, gereksinimlerin ve içgüdülerin denetim altında tutulması,⁴⁵ doğru bilineni eyleme dönebilme dirayeti, olumsuz olaylar karşısında duyguları kontrol edip düzenleyebilme yeteneğidir. Öz denetim, sabır özelliğinin bir bileşenidir.⁴⁶

Eş anlamlı ya da müteradif kavramlar gibi algılanan sabır ve tahammülün “sabır ve tahammül göstermek” biçiminde birlikte kullanımına sıklıkla rastlamak mümkündür. Ancak her iki kavramı, hem anlamsal hem de psikolojik işleyiş bakımından önemli farklılıklar içerdiğinden birbirinden ayırmak gerekmektedir. Tahammülde sabır duygusu yoğun bir şekilde hissedilmekle birlikte davranışın bilişsel süreci daha pasiftir. Sabırda ise bunun aksine problem çözmeye yönelik bilişsel süreç daha aktiftir. Tahammül, tutum haline gelmemiş durumsal sabra benzerken gerçek sabır tutumu çözümleyici, iradeli, seçilmiş bir davranış biçimidir. Sabırda zorluklar karşısında bilinçli bir tercihle gönüllü bir dayanma varken, tahammülde zorluklara zorunlu bir katlanma söz konusudur. Sabır, tembelce bir bekleyiş, boş oturuş veya tahammül değil, geçirilmesi gereken

⁴³ Schnitker, *An Examination of Patience and Well-being*, s.7; Sarah Ann Schnitker, Robert A. Emmons, “Patience as Virtue: Religious and Psychological Perspectives”, *Research in the Social Scientific Study of Religion* 18, (2007): 182; Schnitker, “An Examination of Patience and Well-Being”, s.264.

⁴⁴ Schnitker, *An Examination of Patience and Well-being*, s. 13; Schnitker, Emmons, “Patience as Virtue”, s. 183; Schnitker, “An Examination of Patience and Well-Being”, s. 264.

⁴⁵ Seligman, *Gerçek Mutluluk*, s. 169.

⁴⁶ Schnitker, Emmons, “Patience as Virtue”, s. 183; Schnitker, *An Examination of Patience and Well-being*, s. 13.

süreçte devamlı iç mücadele isteyen ayrıca duyguları, düşünceleri, hareketleri devamlı kontrol etmeyi gerektiren aktif bir tutumdur.⁴⁷

Sabırlı olmak kazanılması gereken olumlu bir karakter özelliği iken, acelecilik uzmanlar tarafından hem fiziksel hem de psikolojik sağlık açısından değiştirilmesi önerilen bir kişilik özelliği olarak nitelendirilmektedir.⁴⁸ Sabır bireyin özelliği olduğunda karakterinin bir parçası olarak önemli bir karakter gücü durumunda iken tersi olduğunda sabırsız ya da aceleci bir kişilikten söz edilmektedir. Sabır bireyin karşılaştığı durumu sakin bir şekilde değerlendirip sağlıklı bir karar vermesine katkı sağlamakta, zorluklara göğüs germesini sağlayan özel gücü sayesinde sorunlarla başa çıkmasını kolaylaştırmaktadır.

Engelli Ebeveyni Olmak

Dünyaya gelmesi beklenen ya da doğan çocuğun engelli olması, gerek anne baba için gerekse ailedeki diğer üyeler için oldukça stres yaratan bir durumdur. Özellikle zekâ geriliği tanısı aileler üzerinde son derece olumsuz bir etki yaparak ailelerde ciddi bir krize neden olabilmektedir. Ebeveynlerin alışılması çok zor olan bu durum karşısında yaşadıkları stres, hem evliliklerinde hem de sosyal yaşamlarında problemlere yol açmaktadır. Ebeveynler bu yeni durum karşısında ne yapacaklarını bilmediklerinden çocuklarının bakımı ve eğitimi sırasında da bazı güçlüklerle karşılaşmaktadır.⁴⁹

Aileler engelli çocuğun durumunu öğrendiklerinde öncelikle reddetme ve kızgınlık yaşayabilmekte, bazen bu durumun kendilerine verilmiş bir ceza olduğuna inanmaktadırlar. Ardından ebeveynler uzmanlara gidip en iyi olanakları kullandıkları zaman çocukların normale döneceği ve düzeleceği konusunda umutlanmakta fakat çoğunlukla gerçekçilikten uzak olan bu umudun arkasından hayal kırıklığı yaşayabilmektedir. Anne-baba için engelli çocuğun tamamen iyileşmesini umut etmek veya olduğu gibi kabullenmek önemli bir duygusal çatışma nedeni olmaktadır. Bu süreçte, çocuğun diğer sağlıklı çocuklardan farklılıklar taşıdığına kabullenilmesi ve yardım etmenin mümkün, fakat tamamen iyileştirmenin mümkün

⁴⁷ Emmons, Schnitker, "Patience as Virtue", s.178; Nevzat Tarhan, *Makul Çözüm- Aile İçi İletişim Rehberi*, (2.bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2004), s.25; Kemal Sayar, "Sabır", Erişim tarihi: 4 Haziran 2012, <http://www.kemalsayar.com/sayfalar.asp?s=240>

⁴⁸ Acar Baltaş, Zuhale Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, (22. Bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), s.161; Zeynep Deniz Yöndem, *Kişilik Dinamikleri ve Stresle Başetme*, (2. bs., Ankara: Efil Yayınevi, 2001), s.40.

⁴⁹ Nazan Kaytez, Ender Durualp, Gül Kadan, " Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres düzeyinin İncelenmesi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4,(2015): 198.

olmadığının bilinmesi önem kazanmaktadır.⁵⁰ Gerçeklerle yüzleşen anne babalar sorunlarıyla başa çıkabilme kabiliyetlerine göre ya depresyon veya kabul aşaması yaşamaktadır. Son dönem olan kabul aşamasında ebeveynler tanının yaşamlarını alt üst ettiği gerçeğini kabul ederek çocuğu aile yaşamına dâhil etme yollarını ve mekanizmalarını aramaya başlamaktadırlar. Ancak ailelerin birçoğunun bu aşamaya gelemedikleri belirtilmektedir.⁵¹

Ebeveynler engelli bir çocuk sahibi olduktan sonra, değişen aile yaşantısına, yeni rollerine ve sorumluluklarına uyum göstermeye çalışmaktadır. Bu durum tüm aile için büyük bir stres kaynağı oluşturmakla birlikte anne-baba daha yoğun bir stres ve kaygı içindedir. Çoğunlukla anne babalar tanının ne anlama geldiğini, çocuklarının yaşamını nasıl etkileyeceğini anlamakta zorlanmaktadır.⁵² Ebeveynler ve özellikle de anneler bir yandan bu çocukların gereksinimleri ile ilgilenme, tehlikeleri tanımayan çocuğu kontrol altında tutma, diğer yandan ailenin diğer bireylerinin gereksinimlerini karşılamaya çalışma ve aile ortamında düzeni devam ettirmeye çalışma gibi zorluklarla karşılaşmaktadır.⁵³ Engelli çocuğa sahip ailelerde yapılan araştırmalar, genellikle çocuğun engelliliğinin sonuçlarından, annenin babaya göre daha çok etkilendiğini ortaya koymaktadır.⁵⁴ Diğer taraftan ailelerin süregelen streslerinin yanı sıra çocuğun sağlık durumu ile ilgili periyodik krizleri de olabilmektedir. Bazı aileler sorunlarıyla başa çıkabilirken bazıları sorunlarına yenik düşebilmekte, pek çok aile başa çıkma sürecinde yardıma ihtiyaç duymaktadır.⁵⁵ Dindarlıklarına göre ebeveynler başa çıkma araçlarını kullanmak suretiyle bu aşamaların her birinde dinden destek alabilmektedir.

Engelli çocukların ailelerinin en çok kaygılandıkları şey, kendilerinden sonra çocuklarının ne olacağıdır.⁵⁶ Ebeveynler kendilerinden daha uzun süre yaşaması muhtemel çocuklarının kendi destek ve korumaları ortadan kalktığı zaman ne olacağını merak etmekte ve kaygılanmaktadır.⁵⁷ Bu

⁵⁰ Özlem Ciğerli, Pınar Topsever, T. Müge Alvr, Süleyman Görpelioğlu, "Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Tanı Anından İtibaren Ebeveynlik Deneyimleri: Farklılığı Kabullemek", *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care* 8/3, (2014): 79.

⁵¹ Ayşe Okanlı, Mine Ekinci, Derya Gözüağca, Serap Sezgin, "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, (2004):3.

⁵² Ciğerli, Topsever, Alvr, Görpelioğlu, s. 75.

⁵³ Diğdem Lafçı, Gürsel Öztunç, Z. Nazan Alparslan, "Zihinsel Engelli Çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) Anne ve Babaların Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 3, (2014): 726.

⁵⁴ Celalettin İcmeli, Ahmet Ataoğlu, Fatih Canan, Adnan Özçetin, "Zihinsel Özürlü Çocukları Olan Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Karşılaştırılması", *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi* 3, (2008): 26.

⁵⁵ Okanlı, Ekinci, Gözüağca, Sezgin, s.4.

⁵⁶ Kaytez, Durualp, Kadan, s. 209.

⁵⁷ Ciğerli, Topsever, Alvr, Görpelioğlu, s. 79.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

[3225]

nedenle ebeveynler imkânları el verdiğince çocuklarının geleceğini garanti altına alabilmek için iyi bir gelecek bırakmaya, güvenli bir iş ve sosyal ortam sağlamaya çalışmaktadır.⁵⁸

Yetersizliği olan bir çocuğun varlığına başarılı bir şekilde uyumu kolaylaştıran ve ailelerin yaşamlarında hissettikleri stres düzeyinin azalmasını sağlayan en önemli faktörlerden biri sosyal destektir.⁵⁹ Zira bu ebeveynler arkadaşlığa, dostluğa, yalnız olmadıklarını hissetmeye, duygusal desteğe ve profesyonel yardıma diğer anne babalardan daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Bu desteğe ihtiyaç engelli çocuğun engellilik durumuna göre daha da artabilmektedir. Örneğin zihinsel engelli çocuk kadar ailelerinin de profesyonel desteğe ihtiyaçları olduğu belirtilmektedir.⁶⁰ Ülkemizde yapılan bir araştırmada sosyal desteği yüksek Down sendromlu çocukların annelerinin, aile işlevlerini daha etkili bir şekilde gerçekleştirdiklerini göstermiştir.⁶¹ Başka bir araştırmada ailenin işlevselliğini devam ettirmesi ve anne-babanın engelli çocuğun ebeveynliğine uyum sağlamaları açısından tanu anından itibaren aldıkları profesyonel yardımın çok belirleyici olduğu sonucu elde edilmiştir.⁶² Çeşitli araştırmalarda ebeveynler, engelli çocukları için eğitim ve sosyal hizmet imkânlarının artmasını ve daha fazla devlet güvencesi olmasını ümit ettiklerini ifade etmişler, aile bireylerinin de uzun dönemli psikolojik desteğe ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir.⁶³

Ailelerin problemlerinin bilinmesi ve ihtiyaçlarının belirlenmesi sağlanacak hizmetlerin türü, içeriği, niteliği ve yönteminin seçimi açısından büyük önem taşımaktadır. Zira bu tespitler, ailenin içinde bulunduğu durumun olumsuz etkilerinin minimum düzeye indirilmesini, çocuğun sağlıklı gelişiminin maksimum düzeyde desteklenmesini ve uygun hizmetler sunulmasını sağlayabilir.⁶⁴ Ailelerin desteklenmesi, çocuklarının eğitimlerine katılımını artırabileceği gibi çocuğun gelişimini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Desteklenmeleri durumunda ebeveynlerin çocukları ile

⁵⁸ Gülemdam Karadağ, "Özel Gereksinimi Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadığı Zorluklar ve Çözüm Önerileri", *TAF Preventive Medicine Bulletin* 13, (2014): 492.

⁵⁹ Güler Köksal, Zekavet Kabasakal, "Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi", *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 32, (2012): 72.

⁶⁰ Okanlı, Ekinci, Gözüağca, Sezgin, s.6.

⁶¹ Zila Özlem Kırbas, Hava Özkan, "Down Sendromlu Çocukların Annelerinin Aile İşlevlerini Algılama ve Sosyal Destek Düzeylerinin Değerlendirilmesi", *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi* 3(3), (2013): 171.

⁶² Ciğerli, Topsever, Alvur, Görpelioğlu, s. 80.

⁶³ Ciğerli, Topsever, Alvur, Görpelioğlu, s. 79; Lafçı, Öztunç, Alparslan, s. 732.

⁶⁴ Kaytez, Durualp, Kadan, s. 209.

daha kolay etkileşime geçtikleri ve çocuklarının bakımında problem odaklı başa çıkma yöntemlerini kullandıkları belirlenmiştir.⁶⁵

Aileye yönelik yardım ve destek faaliyetleri içerisinde psiko-sosyal nitelikte birtakım yardım ve desteklerle birlikte aileye manevî destek de son derece önemlidir. Manevî değerler ve dinî inançlar, insana güven duygusunu kazandırması ve hayatın anlamı ile ilgili önemli açıklamalar sunması sebebiyle engelli çocuğu olan ailelerin yaşadıkları engellilik durumunu anlamada ve izah etmede yararlanabilecekleri vasitalardan biridir. Bu nedenle engelli çocuğa sahip ailelere ve engelli bireylere gerek yaşadıkları sıkıntıları aşmada yardımcı olabilecek, gerekse engellilik durumunu anlamlandırmada katkı sağlayabilecek şekilde manevî desteğin sorunları çözmeye yardımcı olucu ve anlam arayışına katkı sağlayıcı nitelikte verilebilmesi mümkündür⁶⁶

Yöntem

Çalışma Grubu

Engelli çocukların ebeveynleriyle sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin dinî başa çıkma, umut ve sabır düzeylerini karşılaştırmak amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada Afyonkarahisar'da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, orta ve ileri düzeyde zihinsel engelli ve otistik çocuklara eğitim veren Afyonkarahisar Özel Eğitim Uygulama Merkezi ve Zafer Özel Eğitim İş Uygulama Merkezi Okulu'nda öğrenim gören çocukların ebeveynlerinden ve sağlıklı çocukları olan ebeveynlerden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen örneklem grubuna gönüllülük esasına dayanarak kişisel bilgi anketinin yanı sıra dinî başa çıkma, umut ve sabır ölçeklerinden oluşan bir anket uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Dinî Başa Çıkma Ölçeği: Ayten tarafından geliştirilen ölçek hazırlanırken Pargament, Koenig ve Perez'in geliştirdikleri Dinî Başa Çıkma Ölçeği'nden faydalanılmıştır. Bazı maddeler aynen bazı maddeler ise değiştirilerek kullanılmış, ayrıca ölçeğe araştırmacı tarafından kültürel unsurlardan yola çıkılarak yeni maddeler eklenmiştir. Ölçeğin genelinin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ,87'dir. Hem faktör hem de iç tutarlılık analizleri sonucunda Dinî Başa Çıkma Ölçeği'nin geçerli, güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür. Ölçeğin üst boyutları olumlu dinî başa çıkma ve olumsuz dinî başa çıkmadır. Olumlu dinî başa çıkmanın alt boyutları "Allah'a yönelme, hayra yorma, dinî yalvarma, dinî yaklaşma, dinî

⁶⁵ Arzu Yıldırım, Rabia Hacıhasanoğlu Aşlar, Papatya Karakurt, " Engelli Çocukların Annelerinin Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi", *İ.Ü.F.N. Hemşirelik Dergisi* 20, (2012): 201.

⁶⁶ Naci Kula, "Engelli Birey ve Ailesinin Psiko-sosyal Sorunları ve Manevi Destek", s. 93.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

dönüşüm, dinî istikamet arayışı”, olumsuz dinî başa çıkmanın alt boyutları “kişilerarası dinî hoşnutsuzluk, şerre yorma, manevî hoşnutsuzluk” dur.⁶⁷

Sürekli Umut Ölçeği (SUÖ): Tarhan ve Bacanlı tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılan ölçek, on beş yaş ve üstündeki bireylerin sürekli umut düzeylerini belirlemek amacı ile Snyder ve arkadaşları tarafından geliştirilen iki alt boyuttan oluşmaktadır. Alternatif Yollar Düşüncesi ve Eyleyici Düşünce olarak isimlendirilen alt boyutların her biri dörder madde ile ölçülmektedir. Bireylerden maddelerdeki ifadelerin kendi durumlarını yansıtmaya derecelerini Likert tipi sekizli bir derecelendirme ölçeği üzerinde işaretlemeleri istenmektedir. Alternatif Yollar Düşüncesi ve Eyleyici Düşünce alt boyutlarından elde edilen puanlar toplanarak Sürekli Umut Ölçeği toplam puanı elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan 64’dür. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0.84, test tekrar test güvenilirlik kat sayısı Eyleyici Düşünce boyutu için 0.81, Alternatif Yollar Düşüncesi boyutu için 0.78 ve ölçeğin toplam puanı için 0.86 olarak hesaplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda SUÖ’nün Türkçe formunun psikometrik özellikleri kabul edilebilir düzeyde bulunmuş, ölçeğin umut düzeylerinin ölçümünde kullanılabilir bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.⁶⁸

Sabır Ölçeği (SÖ): Araştırmada kullanılan “Sabır ölçeği” Sarah Schnitker tarafından geliştirilmiş, on bir maddeden oluşan beşli likert tipi bir ölçektir. Orijinal ölçek üç faktörlü bir yapıya sahiptir. Birinci faktör, “kişilerarası sabır”, ikinci faktör “uzun süreli sabır/hayatın güçlükleri”, üçüncü faktör ise “kısa süreli sabır/gündelik sıkıntılar” dır.⁶⁹ Ölçekten elde edilecek en yüksek puan 55 en düşük puan ise 11’dir. Doğan ve Gülmez tarafından 274 üniversite öğrencisi üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışması gerçekleştirilen 11 maddeli ölçeğin orijinalinde olduğu gibi 3 faktörlü bir yapı sergilediği, faktör yapılarının geçerli olduğu, geneline ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının 0,78 olduğu saptanmıştır. Uyarlanan ölçeğin sabır konusunda yapılacak akademik çalışmalarda kullanılabilir bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.⁷⁰

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 17.0 istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analiz edilmesi sürecinde, hangi testlerin kullanılacağına karar verebilmek amacıyla öncelikle dinî başa çıkma ölçeği, umut ölçeği ve sabır ölçeğinden elde edilen değerlerin, parametrik testlerin

⁶⁷ Ayten, s. 32.

⁶⁸ Sinem Tarhan, Hasan Bacanlı, “Sürekli Umut Ölçeği’nin Türkçe’ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması”, *The Journal of Happiness&Well-Being*3, (2015):1,5.

⁶⁹ Schnitker, *An Examination of PatienceandWell-being*, s. 37-47.

⁷⁰ Mebrure Doğan, Çiğdem Gülmez, “Sabır Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42, (2014): 263.

temel varsayımlarını karşılayıp karşılayamadıkları incelenmiştir. Bu bağlamda verilerin homojen dağılım sergileyip sergilemediğini belirlemek için Levene homojenlik testi ve normal dağılım için ise Kolmogorov Smirnov normallik testi yapılmıştır. Veri setinin normal dağılım gösterdiği belirlendiği ve araştırmada iki grup arasında karşılaştırma yapılacağı için bağımsız örneklem için t testi yapılarak veriler analiz edilmiş ve değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya konulmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Bu araştırmaya katılan örneklem grubunun özellikleri şu şekildedir: Engelli çocuğu olan ebeveynler grubunda yer alan katılımcıların yaşlarının 21 ile 68 yaş arasında değiştiği ve yaş ortalamalarının 44 olduğu görülmektedir. Ayrıca grubun % 43.6'sını (24) erkekler, % 56.4'ünü (31) ise bayanlar oluşturmaktadır. Sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin ise yaşları 21 ile 58 yaş arasında değişmekte olup yaş ortalamaları 38'dir. Bu grubun ise % 36.2'sini (21) erkekler, % 63.8'ini (37) ise bayanlar oluşturmaktadır.

Sosyo-ekonomik düzeylerine göre engelli çocuk sahibi ebeveynlerin % 23.6'sı (13) düşük, % 27.3'ü (15) ortanın altı, % 47.3'ü (26) orta, % 1.8'i (1) ortanın üstü sosyo-ekonomik düzeyde yer almaktadır. Sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin ise % 5.2'si (3) düşük, % 6.9'u (4) ortanın altı, % 74.1'i (43) orta, % 12.1'i (7) ortanın üstü ve % 1.7'si üst (1) sosyo-ekonomik düzeyde yer almaktadır.

Eğitim durumları açısından ise engelli çocuk sahibi ebeveynlerin % 9.1'inin (5) okuryazar, % 63.6'sının (35) ilköğretim, % 16.4'ünün (9) lise, % 9.1'inin (5) üniversite ve % 1.8'inin (1) lisansüstü düzeyde eğitime sahip oldukları görülmektedir. Sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin ise % 1.7'sinin (1) okuryazar, % 29.3'ünün (17) ilköğretim, % 36.2'sinin (21) lise, % 32.8'inin (19) üniversite düzeyinde eğitime sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Araştırmada engelli çocuğa sahip ebeveynler ile sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin alt boyutları ile birlikte olumlu dinî başa çıkma puan ortalamalarının karşılaştırılması amacıyla t testi yapılmıştır. Bu karşılaştırmada engelli çocuk sahibi bireylerin olumlu dinî başa çıkma ölçeğinden aldıkları ortalama skorların ($\bar{X}=105,70$), sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin skorlarının ($\bar{X}=101,35$) olduğu görülmüş, engelli ve sağlıklı çocuk sahibi olma durumlarına göre örneklemin olumlu dinî başa çıkma puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p<.05$) tespit edilmiştir. Buna göre engelli çocuk sahibi bireylerin olumlu dinî başa çıkma düzeyleri sağlıklı çocuk sahibi olanlardan istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksektir.

Araştırma bulgularına göre olumlu dinî başa çıkmanın "hayra yorma" boyutundan engelli çocuk sahibi bireylerin aldıkları ortalama skorların ($\bar{X}=22,70$), sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin skorlarının ($\bar{X}=21,66$) olduğu,

“dinî yakınlaşma” boyutunda engelli çocuk sahibi ebeveynlerin skorlarının ($\bar{X}=15,10$), sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin skorlarının ($\bar{X}=14,70$) olduğu, “dinî dönüşüm” boyutundan engelli çocuk sahibi bireylerin aldıkları ortalama skorların ($\bar{X}=11,18$), sağlıklı çocuk sahibi olanların skorlarının ($\bar{X}=10,71$) olduğu, dinî istikamet arayışı boyutunda engelli çocuk sahibi olanların skorlarının ($\bar{X}=8,09$), sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin skorlarının ($\bar{X}=7,77$) olduğu görülmektedir. Buna göre olumlu dinî başa çıkmanın alt boyutlarında engelli ve sağlıklı çocuk sahibi olma durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Olumlu dinî başa çıkmanın “Allah’a yönelme” boyutunda ise engelli çocuk sahibi bireylerin aldıkları ortalama skorların ($\bar{X}=37,38$), sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin skorlarının ($\bar{X}=35,80$) olduğu, “dinî yalvarma” boyutunda engelli çocuk sahibi bireylerin aldıkları ortalama skorların ($\bar{X}=11,23$), sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin skorlarının ($\bar{X}=10,68$) olduğu görülmekte, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla engelli çocuk sahibi bireylerin “Allah’a yönelme, dinî yalvarma” alt boyutlarında olumlu dinî başa çıkma düzeyleri, sağlıklı çocuk sahibi olanlardan istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksektir.(Bkz.Tablo1)

Din insanların farklı ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesi, gerçekleri değiştirmenin mümkün olmadığı durumlarda algılamayı değiştirme ve gerçeğin getirdiği acıyı kabullenme, ona sabır gösterme konusunda verdiği destekle bireylere problemlerinin çözümünde yardımcı olmaktadır. Bu nedenle başa çıkma sürecinde dinî inanç ve uygulamaların pratik yararları göz ardı edilemez.⁷¹

Yaşamın zorlukları ile karşılaşan birey, sorunlarıyla başa çıkmak için mevcut içsel kaynaklarından araçlar bulmaktadır. Bireyin dinî inancı değer sisteminde önemli bir yere sahipse tüm davranışlarını dinî değerlerine göre dizayn edebilmektedir. Özellikle kendi gücünü zorlayan yahut aşan bir durumla karşılaştığında bireyin inandığı ve bağlandığı yüce güce sığınması, kendisini daha güçlü hissetmesini, dayanmak, direnmek ve sabretmek için motivasyon kazanmasını, kendi iç kaynaklarına daha fazla güvenmesini sağlayabilmektedir.⁷² Araştırma bulguları değerlendirildiğinde engelli çocuk sahibi ebeveynlerin sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlere göre daha fazla olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları anlaşılmaktadır. Olumlu dinî başa çıkmanın alt boyutlarından Allah’a yönelme, dinî yalvarma boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma olması engelli çocuk sahibi ebeveynlerin sorunlarıyla başa çıkarken sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlere göre daha sık Allah’a yöneldiklerini, dua, ibadet, tevbe yoluyla Allah’a yakınlaşmaya çalıştıklarını, öfke ve kızgınlıklarının azalması için

⁷¹ Doğan Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, (37.bs. İstanbul: Remzi Kitabevi,2001), s. 183.

⁷² Doğan, *Sabır Psikolojisi*, s. 334.

Allah'tan yardım istediklerini, Allah'ın her an kendileriyle beraber olduğunu hissettiklerini ortaya koymaktadır.

Engelli çocuk sahibi ebeveynlerin diğer gruba göre daha fazla Allah'ın her an kendileriyle olduğunu hissetmeleri, çözemedikleri sıkıntıları onun kudretinin tezahürü olarak görüp teslimiyetçi bir yaklaşım sergiledikleri ve içinde buldukları durumu kader inancıyla çözümlenmeye çalıştıkları ve bu inançlarının başa çıkma sürecine, tutum ve davranışlarına yansıdığı şeklinde değerlendirilebilir.⁷³ Aynı şekilde elde edilen bulgulara göre dinî yalvarma boyutunda anlamlı derecede daha yüksek puan alan engelli çocuk sahibi ebeveynler, sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerden daha sık sorunlarını halletmesi için Allah'a dua etmekte, arkadaşları ve yakınlarından kendilerine dua etmelerini istemektedirler.

Hayatın zorluklarıyla başa çıkmada bireylerin en sık kullandıkları dinî başa çıkma yöntemi dua, ahirete iman ve sabırdır.⁷⁴ Araştırmamızda "dinî yalvarma" boyutunda engelli çocuk sahibi ebeveynlerin daha yüksek puan almaları duaya daha sık başvurduklarını göstermektedir. Elde ettiğimiz bulgulara paralel biçimde zihinsel engelli çocukların ebeveynleri ile yapılan bir araştırmada anket uygulanan anne-babaların %87,7'sinin her zaman dua ettikleri, %8,8'i zaman zaman dua ettikleri, % 3,5'i ise hiç dua etmediklerini belirlenmiştir. Anne babaların %94,7'i zor durumlarda dua ederek Allah'tan yardım istediklerini belirtmişlerdir.⁷⁵ Bedensel engellilerle yapılan başka bir araştırmada engellilikten kaynaklanan sorunlarını aşmada engellilerin en fazla iyi davranışlarda bulunma, dinî yalvarma, manevî temelli dinî destek türü dinî başa çıkma etkinliklerine başvurdukları görülmüştür.⁷⁶

Din ve maneviyat engelli birey ve engelli çocuğa sahip ailelerin moral düzeyini yükseltecek ve yaşadıkları sıkıntılarla baş edebilme gücü kazandıracak önemli vasıtalarından biridir. Çünkü dinî inançlar ve bu çerçevede algılanan manevi destek, bireye Tanrı'nın yardım edeceği inancını aşılıyarak bireysel mutluluk ve huzurun elde edilebilmesi ve yaşama arzusunun güçlenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.⁷⁷ Engelli çocukları aileleriyle yapılan bir araştırmada annelere dua ve dua etme sıklığıyla ilgili sorular sorulmuş anneler her an dua ettiklerini belirtmişlerdir. Görüşme tekniğinin kullanıldığı araştırmada anneler "Dua etmeyen insan yaşamıyordur.", "Bir gün duanın muhakkak kabul olacağını düşünmek bizi

⁷³ Ayten, s. 91.

⁷⁴ Sema Eryücel, "Yaşam Olayları ve Olumlu Dinî Başa Çıkma", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/ 23, (2013): 267.

⁷⁵ Elif Kara, "Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26-27, (2008): 323, 329.

⁷⁶ Kula, *Bedensel Engellilik ve Dinî Başa Çıkma*, s. 242.

⁷⁷ Kula, "Engelli Birey ve Ailesinin Psiko-sosyal Sorunları ve Manevi Destek", s.92..

rahatlatıyor.” gibi dua ihtiyaçlarını ve umut düzeylerinin yüksekliğini gösteren ifadeler kullanmışlardır.⁷⁸

Araştırmada engelli çocuğa sahip ebeveynler ile sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin alt boyutları ile birlikte olumsuz dinî başa çıkma puan ortalamalarının karşılaştırılması yapılmıştır. Engelli çocuk sahibi bireylerin olumsuz dinî başa çıkma ölçeğinden aldıkları ortalama skorlar (\bar{X} =15,98) iken, sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerde (\bar{X} =14,96)'dır. Araştırmada engelli ve sağlıklı çocuk sahibi olma durumlarına göre olumsuz dinî başa çıkma puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>.05$) tespit edilmiştir. Olumsuz dinî başa çıkmanın “kişilerarası dinî hoşnutsuzluk” boyutundan engelli çocuk sahibi bireylerin ortalama skorlarının (\bar{X} =6,29), sağlıklı çocuk sahibi olanların skorlarının (\bar{X} =5,57) olduğu, “şerre yorma” boyutundan engelli ebeveynlerinin ortalama skorlarının (\bar{X} =4,70), sağlıklı çocuk sahibi olanların skorlarının (\bar{X} =4,82) olduğu, “manevî hoşnutsuzluk” boyutundan engelli ebeveynlerinin ortalama skorlarının (\bar{X} =4,98), sağlıklı çocuk sahibi olanların skorlarının (\bar{X} =4,56) olduğu görülmektedir. Buna göre engelli ve sağlıklı çocuk sahibi olmanın iki grubun olumsuz dinî başa düzeylerinde anlamlı düzeyde farklılaşmaya yol açmadığı söylenebilir. (Bkz. Tablo 2)

Araştırma bulgularına göre engelli çocuk sahibi ebeveynlerin istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmasa da puan ortalamalarından sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlere göre daha sık olumsuz dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları anlaşılmaktadır. Engelli birey ve ailesi, içinde bulunduğu durumdan dolayı engel durumunu sorgulamaya, anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırken “niçin ben/biz?”, “neden bu olay benim/bizim başımıza geldi?”, “Allah niye beni / bizim çocuğu seçti?”, “ben niye böyleyim?” gibi olumsuz dinî başa çıkmayı çağrıştıran sorularla dine müracaat edebilmektedir.⁷⁹ Her ne kadar olumsuz dinî başa çıkma Allah'la daha az güvenli ilişkiyi gösteriyor olsa da yaşamda anlamı bulmak ve korumak için dinî mücadeleyi de yansıtmaktadır.⁸⁰

Gerek olumlu gerekse olumsuz dinî başa çıkma şeklinde olsun genel olarak insanlar sorunlarla başa çıkmada dinî başa çıkma etkinliklerine başvurumaktadırlar.⁸¹ Araştırma bulguları da bunu doğrulamaktadır. Ancak alınan puan ortalamalarına bakıldığında ve ölçeğin bu boyutundan alınabilecek en yüksek puanın “40” puan olduğu düşünüldüğünde örneklemin olumsuz başa çıkmaya nadiren başvurduğu söylenebilir.

⁷⁸Adem Efe, “ Engelli Çocuk ve Ailelerinin Sorunlarının Belirlenmesi ve Bunların Çözümünde Dinin Rolü (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, (2006): s.193.

⁷⁹ Efe, s.190.

⁸⁰Pargament, Tarakeshwar, Ellison.,Wulf, “Religious Coping Among the Religious”, s. 497-498.

⁸¹Ayten, s. 93.

Yapılan başka araştırmalarda da araştırmamızla benzer bulgular elde edilmiştir. Örneđin Ayten'in yaptığı araştırmada örneklemin olumsuz dinî bařa çıkma etkinliklerini kullanma sıklıkları olumlu dinî bařa çıkma etkinliklerine göre daha dūřüktür.⁸² Diđer taraftan engelli çocukların ebeveynlerinin olumsuz dinî bařa çıkma puanlarının anlamlılık düzeyine ulaşmamasına rağmen sağlıklı çocukları olan ebeveynlerden daha yüksek olması, engelli ocuk sahibi ebeveynlerin yaşadıklarının anlamlandırma ve sorunlarının üstesinden gelmede dinden yararlandıkları ve olumlu dinî bařa çıkma daha sık başvurdukları gibi olumsuz dinî bařa çıkma da daha sık başvurdukları şeklinde değerlendirilebilir. Zira dinî inançlar, en azından sorunlarının üzerine gitmenin en büyük engeli olan belirsizlikleri ve kuşkuları ortadan kaldırmaktadır. Kısaca dinî inançlar insanlara hayatın sorunlarının özömlenebileceđini anlatmaktadır. Çünkü anlama, bilgi sahibi olma ve farkındalık insanda bir şeyler yapılabileceği duygusunu uyandırır.⁸³

Engelli ocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı durumu anlama ve anlamlandırma çabası, aynı zamanda durumu kabullenmelerine yardımcı olmaktadır. Yaşanan olay engelli ocuk sahibi olmak gibi bireyin hayatını altüst edebilecek, günlük yaşamını zorlaştıracak bir nitelikte ise, buna ilişkin soruların cevaplarını bulmak daha da zor olacağından birey zihninde oluşan beklenmedik olayla ilgili "niçin ben?", "neden böyle bir durumla karşılaştım?"⁸⁴ gibi sorulara olumsuz dinî başa çıkma kullanarak da cevap verebilir.

Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerle yapılan bir araştırmada 'Allah'ın kendilerine adaletsiz davrandığını düşünmediklerini' (%89,5), 'Allah'ın kendilerini sevmediğini düşünmediklerini' (%96.54) belirten⁸⁵ anne babaların olumsuz dinî başa çıkma kullanmadıkları anlaşılmaktadır.

Araştırmada engelli çocuğa sahip ebeveynler ile sağlıklı ocuk sahibi ebeveynlerin alt boyutları ile birlikte umut puan ortalamaları karşılaştırılmıştır. Buna göre engelli ocuk sahibi bireylerin umut ölçeğinden aldıkları ortalama skorlar ($\bar{X}=47,96$) iken, sağlıklı ocuk sahibi ebeveynlerde ($\bar{X}=48,20$)'dir. Araştırmada engelli ve sağlıklı ocuk sahibi olma durumlarına göre umut puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>05$) tespit edilmiştir. Bulgulara göre umut ölçeğinin alternatif yollar düşünce ve eyleyici düşünce alt boyutlarında da engelli ve sağlıklı ocuk sahibi olma durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmamaktadır. (Bkz. Tablo 3)

⁸²Ayten, s. 92.

⁸³ Talip Küçükcan, Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din- Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*, (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2006), s. 17.

⁸⁴ Naci, "Engelli Birey ve Ailesinin Psiko-sosyal Sorunları ve Manevi Destek", s.90.

⁸⁵ Kara, s. 329.

Araştırmada kullanılan umut ölçeğinden alınacak en yüksek puanın "64" olduğu düşünöldüğünde örneklem grubunun umut düzeylerinin iyi olduğu söylenebilir. Genellikle dezavantajlı gruplarla yapılan akademik çalışmalarda umutsuzluk düzeyleri ölçölmektedir. Araştırmamızda umut düzeylerinin ölçölmek istenmesiyle hem umut düzeylerinin tespiti hem de engelli çocuk sahibi olmanın umut düzeyleri üzerinde etkiye sahip olup olmadığını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada her iki grubun umut düzeyleri arasında sağlıklı çocukları olan ebeveynler lehine küçük bir farkın olması engelli çocuk sahibi olmanın umut düzeyleri üzerinde önemli bir etki oluşturmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma bulgularına benzer şekilde Talasemi majörlü ergenlerle yapılan bir araştırmada bu ergenlerin umutluluk ölçeği puan ortalamaları ile sağlıklı ergenlerin umut ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir.⁸⁶

Umut düzeyi yüksek kişiler daha fazla yaşam amacına sahiptirler ve bu amaçlara ulaşmak için daha fazla strateji üretebilirler. Ayrıca kendilerine güvenli, canlı, enerjik, istekli ve zorluklarla başa çıkabilecek güçtedirler, önemli bir zorlukla karşılaşınca başarısızlıktan çok amacı takip etmeye odaklanır, uyum sağlayıcı başa çıkma stratejilerine güvenirlir.⁸⁷ Engelli aileleriyle yapılan bir araştırmada gelecekle ilgili beklenti durumları sorgulandığında, ebeveynlerin %53'ünün "gelecekte daha iyi olacağını düşünüyorum" ve %40'ının "Allah'tan ümit kesilmez" gibi cevaplar vermeleri umutlarını korudukları göstermektedir.⁸⁸ "Derdini veren dermanını da verir", "Allah'tan umut kesilmez" ifadelerinin kullanılması hem bireylerin kutsala olan inançlarını, güvenlerini hem de gelecekle ilgili umut ve olumlu tahminlerini yansıtmaktadır. Dinî inancın bu olumlu yönünü bireyler hayatın pek çok sorunu ile başa çıkmada sık sık kullanmaktadırlar.⁸⁹

Gerek anlam arayışı ile ilgili yapılan araştırmalar gerekse dış dünya ile ilişkileri sınırlandırılmış ya da tamamen koparılmış mahkumlarla yapılan bilimsel incelemeler göstermiştir ki umut, hayatı sonlandırmak yerine yaşamayı tercihe ve hayatı sürdürmeye yönelten en güçlü motivasyon faktörlerinden biridir.⁹⁰ Diğer taraftan dinin teşvik ettiği iyimserlik, umut ve anlam hislerinin olumsuz yaşam olaylarıyla başa çıkarken ve stresle

⁸⁶ Derya Demir Uysal, "Talasemili Ergenlerin Umut Düzeylerinin Belirlenmesi", (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2014), s. 60.

⁸⁷ Tarhan, Bacanlı, s. 2.

⁸⁸ Nurten Eryılmaz, Saadet Pekuslu, Melek Kayacı, "Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyi ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yükseköğretim Dergisi* 10, (2007): 41-48.

⁸⁹ Ayten, s.62.

⁹⁰ Bahadır, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, s. 94.

mücadele ederken tampon etkisi yarattığı bilinmektedir.⁹¹ Araştırmayla ilgili olarak orta ve ağır düzeyde zihinsel engelli ve otistik çocukların ebeveynlerinin çocuklarının durumlarını kabullenerek hayatlarını sürdürdükleri, bunda da umutlarının önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca araştırmaya katılan anne babaların dinî başa çıkma etkinliklerine sıklıkla başvurmalarının, umut düzeyleriyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Zira yapılan araştırmalarda yüksek dindarlık düzeyine sahip bireylerin hayata umutla yaklaşım noktasında dindarlıklarından büyük destek aldıkları belirtilmektedir.⁹² Umumlu olmak Allah'a samimi bir inanca bağlanmış olanların özelliklerindedir. Araştırmada örneklemin sıklıkla müracaat ettiği anlaşılın duaya yönelim dahi tek başına onlardaki umut düzeyinin yüksekliğini açıklayabilir. Zira dua etme fikri zihninde oluştuğu andan itibaren bireyin umut ışığı içinde belirmiş demektir.⁹³

Araştırmada engelli çocuğa sahip ebeveynler ile sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin alt boyutları ile birlikte sabır puan ortalamaları karşılaştırılmıştır. Engelli çocuk sahibi bireylerin sabır ölçeğinden aldıkları ortalama skorlar ($\bar{X} = 41,05$) iken, sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerde ($\bar{X} = 39,55$)'dir. Buna göre engelli ve sağlıklı çocuk sahibi olma durumlarına göre sabır puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>05$) gibi sabır ölçeğinin kişilerarası sabır, uzun süreli sabır, kısa süreli sabır alt boyutlarında da engelli ve sağlıklı çocuk sahibi olma durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşma bulunmamaktadır. (Bkz. Tablo 4)

Hayatın güçlüklerinin bir kısmı sabır açısından daha uzun süren zorlukları kapsamaktadır. Uzun süreli sabır, uzun vadeli amaçlar ve güçlükler sırasında ortaya çıkan sabır tutumudur. Sabır tutumu olmadan bireylerin zorluklar, acılar ve sıkıntılarla etkin bir biçimde mücadele edip başa çıkmaları oldukça zor görünmektedir. Örneğin kronik hastalıklar, engellilik veya engelli ailesi olmak, maddi ya da manevi büyük kayıplar yaşamak v.b. durumlar gerçek bir yaşam mücadelesini gerekli kılmaktadır. Böyle durumlarla başa çıkmak zorunda kalan bireylerin sabır özelliğine sahip olmaları, başa çıkma enstrümanı olarak aktif bir sabır davranışını tercih etmeleri, hem karşılaşılan problemi kabullenip metin olmaları açısından hem de elden gelen her şeyi yapıp probleme proaktif bir yaklaşımla çözüm bulmaları açısından önemlidir.⁹⁴

⁹¹ Elizabeth R Machenzie.,Doris E. Rajagopal, Margaret Meibohm, Risa Lavizzo, "Spiritual Support and Psychological Well-Being: Older Adults'Perceptions of the Religion and Health Connection", *Alternative Terapies in Health and Medicine* 6, (2000): 42.

⁹² Bahadır, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, s. 97; Nurten Ünal, "Dinî İnanç İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi", (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s.151.

⁹³ Mebrure Doğan, *Dua ve Psikolojik Etkileri*, (Bursa: Emin Yayınları, 2015), s.73.

⁹⁴ Doğan, *Sabır Psikolojisi*, s. 104

Araştırmada her ne kadar iki grubun sabır puanları arasında anlamlı farklılık olmasa da engelli çocuğu olan ebeveynlerin sabır puanlarının sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin puanlarından yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan bir araştırmada evli bireylerin bekârlara oranla sabır düzeyleri anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.⁹⁵ Bu bireylerin önemli bir kısmının anne baba olma olasılıkları düşünüldüğünde anne baba olmanın başlı başına sabır düzeyini artırıcı bir faktör olduğu söylenebilir. Dolayısıyla araştırmamıza katılan engelli çocuk sahibi ebeveynlerin zihinsel engelli çocuk sahibi olup uzun süreli sabır gerektiren bir zorlukla mücadele etmeleri ve çocuklarıyla ilgili zorluklara göğüs germeleri, onların sabır tutumlarının daha fazla gelişmesine yardımcı olarak daha yüksek sabır skorlarına sahip olmalarında etkili olmuş olabilir. Zihinsel engelli çocukların erkek kardeşleri ile genel gelişim gösteren çocukların erkek kardeşlerini karşılaştırdığı çalışmasında Dyson, zihinsel engelli çocukların kardeşlerinin daha az davranış problemi gösterdiğini tespit etmiştir. Araştırmaya katılan bazı genç ve yetişkin kardeşler, zihinsel engelli bir kız ve erkek kardeşe yaşama tecrübesinin kendilerinde farklılıkların kabulü ve sabırda artışın yanı sıra daha fazla empati geliştirmeye yardım ettiğini belirtmişlerdir.⁹⁶

Engelli aileleriyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılan bir araştırmada ankete katılan ailelerden bazıları yaşadıkları zorluklarla başa çıkmada ve durumu kabullenmede sabrın gerekliliğini dile getirmişlerdir. Spastik çocuğu olan bir anne “çevrem çocuğumu suçlamasa da keşke bana sabrın imanın başı olduğunu sık sık anlatsa” derken, zihinsel engelli çocuğu olan bir baba da “bu konularda sabırlı olmayı ve bu işin eğitimle nasıl aşılması gerektiği anlatılsa da sıkıntılarımızı aşma gücümüz olsa” şeklinde kendilerini ifade etmişlerdir.⁹⁷ Engelli çocuğu olan annelerle yapılan görüşme tekniğinin kullanıldığı bir başka araştırmada, anneler “En güzel ibadet sabırdır.”, “Sabır olmadan hiçbir şey olmaz.”, gibi⁹⁸ sabrın kendileri için önemini gösteren ifadeler kullanmışlardır.

Engelli çocuğu olan ebeveynlerle yapılan başka araştırmada anne babaların %66,7’si çocuklarıyla ilgili zorlandıkları zamanlarda sabrettiklerini ifade etmişlerdir. Çocuklarının engelli oluşunun kendilerini dine yaklaştırdığını belirten anne-babalar (% 19,3), bu dünyada çekilenlerin Allah’ın takdiri olduğu, sabırlı olmanın gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir.⁹⁹

Türkiye’de zihinsel engelli çocukları olan ebeveynler ile sağlıklı çocuklara sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırıldığı bir

⁹⁵ Doğan, *Sabır Psikolojisi*, s. 313.

⁹⁶ Penny Hauser- Crawford Angela Howel, “Disabilities and Development”, *Handbook of Psychology, Developmental Psychology*, (ed.) Irving B. Weiner, Donald K. Freedheim, (Canada: John Wiley Sons, Inc, 2003), s.525.

⁹⁷ Kula, “Engelli Birey ve Ailesinin Psiko-sosyal Sorunları ve Manevi Destek”, s.99.

⁹⁸ Efe, s.193.

⁹⁹ Kara, s. 322, 329.

araştırmada ailenin çocuğunun engelliliği konusunda istatistiksel olarak anlamlılık gösteren tutumları incelendiğinde ebeveynlerden %28'i tahammül edemediklerini, %16'sı sabır ve anlayış gösteremediklerini belirtmişlerdir. Sabrın önemini de ortaya koyan bu araştırmada araştırmacılar özürle bir çocuğa sahip olmanın, aile işlevselliğini belirgin olarak bozduğunu, sabır ve anlayışla yaklaşmanın aile işlevselliğine yönelik problem çözüme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel fonksiyonlar gibi işlevleri olumlu etkilediğini belirtmişlerdir.¹⁰⁰ Dolayısıyla sabırla ilgili manevi danışmanlık ve rehberlik yapılarak engelli ailelerine manevî destek verilmesinin onların sabır davranışında artışa yol açacağı ve bu durumun aile işlevselliğini de artırmak suretiyle psikolojik iyi oluşlarına da olumlu yansıtacağı söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Engelli çocukların ebeveynleriyle sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin dinî başa çıkma, umut ve sabır düzeylerini karşılaştırılmasının amaçlandığı bu araştırmada dinî başa çıkma, umut ve sabır ölçeği kullanılmış, veriler t testi yapılarak analiz edilmiştir. Olumlu dinî başa çıkma ve olumlu dini başa çıkmanın Allah'a yönelme ve dinî yalvarma alt boyutlarında engelli çocuk sahibi ebeveynlerin puanlarının sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiş, ancak iki grubun olumsuz dinî başa çıkma, umut ve sabır puanları arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır.

Sonuç olarak engelli çocuk sahibi ebeveynlerin sorunlarıyla başa çıkmada dinî başa çıkmayı sıklıkla kullandıkları, umut ve sabırdan destek aldıkları anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgulardan dinî başa çıkma, umut ve sabrın tüm bireyler için önemli olduğu fakat hayatın zorlu deneyimlerinden birini yaşayan bu aileler için daha fazla öneme sahip olduğu sonucu çıkarılabilir. Diğer taraftan özellikle bu gibi dezavantajlı grupların manevî destek ihtiyacı kabul edilmektedir. Her iki grubun dinî başa çıkma, umut ve sabır düzeyleri arasındaki fark, engelli bireylerin yanı sıra bunların aile fertlerine verilecek dinî hizmetler ve manevî desteğin içeriğinin belirlenmesinde ve planlanmasında olumlu dinî başa çıkma, umut ve sabra yer verilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Engelli ebeveynlerine verilecek bu desteğin bireylerin yaşadıklarını anlamlandırma aşamasından çözümleme ve yeni duruma uyum sağlama aşamasına kadar tüm aşamalarda süreci sağlıklı yönetebilmelerine katkı sağlayacağı ve manevî desteğin dolaylı olarak engelli çocuklara da yansıtacağı söylenebilir.

Engelli çocuk sahibi ebeveynlere çocuğuyla birlikte toplumda kabul gördüğünü hissettirecek psikolojik desteğin verilmesi, sosyal ilişkiler

¹⁰⁰ İçmeli, Ataoğlu, Canan, Özçetin, s.24.

kurabilmelerine imkân sağlayan ortamların oluşturulması, istemeleri halinde kendilerine manevî danışmanlık hizmeti sunulması sosyal desteğin sağlanması yararlı olabilir. Bu destek hem aile içinden, genişletilmiş aile fertlerinden, yakın çevreden ve aynı durumda olan diğer anne ve babalardan hem de kendilerine profesyonel yardım sağlayacak sosyal hizmet uzmanları, psikolojik danışmanlar¹⁰¹ ve istemeleri halinde manevî danışmanlardan sağlanabilir. Ayrıca yapılan birçok araştırma, engelli çocuğa sahip olan bir ailenin, aynı zorlukları yaşayan diğer ailelerle iletişime girmelerinin kabullenme sürecini kolaylaştırdığını göstermektedir.¹⁰² Bu nedenle anne-babalara bireysel manevî rehberlik ve danışmanlık verilmesinin yanı sıra engelli ebeveynlerinden oluşan gruplar oluşturularak grupla manevî rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi yarar sağlayabilir.

Kaynakça

Ayten, Ali, *Tanrı'ya Sığınmak- Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

Bahadır, Abdulkerim, "Hayatın Anlam Kazanmasında Psikososyal Faktörler ve Din", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6, 2000: 185-230.

Bahadır, Abdulkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din-Logoterapik Bir Araştırma*, (İkinci Baskı), İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Baltaş Zuhal, *Sağlık Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

Baltaş, Acar, Baltaş, Zuhal, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 22.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Bjork, Jeffrey P., Cohen Lawrence H., "Coping With Threats, Losses and Challenges", *Journal of Social and Clinical Psychology* 12, 1993.

Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, 4.bs., Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 6.bs., İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.

Çiğerli Özlem, Topsever Pınar, Alvir T. Müge, Görpelioğlu Süleyman, "Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Tanı Anından İtibaren Ebeveynlik Deneyimleri: Farklılığı Kabullenmek", *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care* 8/3, 2014: 75-81

Corsini, Raymond J., "Hope", *The Dictionary of Psychology*, New York: Psychology Press Taylor&Francis Group, 2002.

¹⁰¹ Karadağ, "Özel Gereksinimi Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadığı Zorluklar ve Çözüm Önerileri", s. 493.

¹⁰² Çiğerli, Topsever, Alvir, Görpelioğlu, "Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Tanı Anından İtibaren Ebeveynlik Deneyimleri: Farklılığı Kabullenmek", s. 80.

Cüceloğlu Doğan, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, 37.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.

Doğan Mebrure, Gülmez Çiğdem, "Sabır Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42, 2014: 263- 279.

Doğan Mebrure, *Dua ve Psikolojik Etkileri*, Bursa: Emin Yayınları, 2015.

Doğan Mebrure, Sabır Psikolojisi- Pozitif Psikoloji Bağlamında Bir Araştırma, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.

Efe Adem, " Engelli Çocuk ve Ailelerinin Sorunlarının Belirlenmesi ve Bunların Çözümünde Dinin Rolü (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, 2006: 169-198.

Ekşi Halil, "Başaçıkma, Dinî Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

El-İsfahanî, Ragıb, *Müfredat Elfazi'l Kur'an-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 3.bs., çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

Eryılmaz Nurten, Pekuslu Saadet, Kayacı Melek, "Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Depresyon Düzeyi ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 10, 2007: 41-48.

Eryücel Sema, "Yaşam Olayları ve Olumlu Dinî Başa Çıkma", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/ 23, 2013: 251-271.

Goleman Tara Bennett, *Duyguların Simyası: Kalbinize Giden Yolu Aklınızla Açın*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.

Hauser Penny – Howel Crawand Angela, "Disabilities and Development", *Handbook of Psychology, Developmental Psychology*, (ed.) Irving B. Weiner, Donald K. Freedheim, Canada: John Wiley Sons, Inc, 2003.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'lArab*, Daru'l Maarif, Kahire tsz.

İçmeli Celalettin, Ataoğlu Ahmet, Canan Fatih, Özçetin Adnan, "Zihinsel Özürlü Çocukları Olan Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Karşılaştırılması", *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi* 3, 2008: .21-28.

Kara Elif, "Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26-27, 2008: 317-331.

Karaca, Faruk, *Din Psikolojisi*, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

[3239]

Karadağ Glendm, "zel Gereksinimi Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadığı Zorluklar ve Çözüm Önerileri", *TAF Preventive Medicine Bulletin* 13, 2014: 491-494.

Kaytez Nazan, Durualp Ender, Kadan Gl, " Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin ve Stres düzeyinin İncelenmesi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4, 2015: 197-214.

Kırbaş Zila Özlm, Özkan Hava, "Down Sendromlu Çocukların Annelerinin Aile İşlevlerini Algılama ve Sosyal Destek Düzeylerinin Değerlendirilmesi", *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi* 3(3), 2013: 171-180.

Kızılgeçit, Muhammed, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Çalışma*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016.

Köksal Güler, Kabasakal Zekavet, "Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi", *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 32, 2012: 71-91.

Kula, Naci, *Bedensel Engellilik ve Dinî Başa Çıkma*, İstanbul: Dem Yayınları, İstanbul 2005.

Kula Naci, "Engelli Birey ve Ailesinin Psiko-sosyal Sorunları ve Manevi Destek", *Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, 2012: 74-107.

Lafçı Diğdem, Öztunç Gürsel, Alparslan Z. Nazan , "Zihinsel Engelli Çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) Anne ve Babaların Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 3, 2014: 723-735.

Lazarus, Richard S. & Folkman Susan, *Stress, Appraisal and Coping*, New York: Springer Publishing Company, 1984.

Little, Todd D, C.R. Snyder and Michael Wehmeyer, "The Agentic Self: On The Nature and Origins of Personal Agency Across the Life span", *The Handbook of Personality Development*, Lawrence Erlbaum Associates, 2006.

Machenzie Elizabeth R., Rajagopal Doris E., Meibohm Margaret, Lavizzo Risa, "Spiritual Support and Psychological Well-Being: Older Adults' Perceptions of the Religion and Health Connection", *Alternative Therapies in Health and Medicine* 6, 2000: 37-43.

MacIntyre, Alasdair, *Ethik'in Kısa Tarihi- Homerik Çağdan Yirminci Yzyıla*, çev. Hakkı Hünler & Solmaz Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.

Merriam- Webster's Dictionary of Synonyms, Merriam- Webster, Incorporated Springfield Massachusetts, USA 1984.

Okanlı Ayşe, Ekinci Mine, Gözüağca Derya, Sezgin Serap, "Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2004: 1-8.

Pargament, Kenneth I., Kennell Joseph, Hathaway William, Grevengoed Nancy, Newman Jon, Jones Wendy, "Religion and the Problem Solving Process: Three Styles of Coping", *Journal for the Scientific Study of Religion*, (1988): 90-104.

Pargament, Kenneth I, Bruce W. Smith, Harold G. Koenig, Lisa Perez, "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors", *Journal for the Scientific Study of Religion* 37, (1998): 710-724.

Pargament, K. I. and Brant, C. R., "Religion and Coping", *In Handbook of Religion and Mental Health*, (ed) H. G. Koenig, San Diego: Academic Press, 1998: 111-128.

Pargament, Kenneth I., Tarakeshwar Nalını, Ellison Cristopher G., Wulf Keith M., "Religious Coping Among the Religious: The Relationships Between Religious Coping and Well-being in a National Sample of Presbyterian Clergy, Elders, and Members", *Journal for the Scientific Study of Religion* 40, 2001.

Pargament, Kenneth I, "Tanrım Bana Yardım Et- Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru", çev. Ahmet Albayrak, *Tabula-Rasa* 9,(2003): 207-238.

Pargament, Kenneth, "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme", çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, 2005: 279-313.

Redhouse, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, 20.bs., İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1993.

Sayar Kemal, *Merhamet*, 2.bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

Schnitker, Sarah and Emmons Robert, "Patience as Virtue: Religious and Psychological Perspectives", *Research in the Social Scientific Study of Religion* 18, 2007: 176-207.

Schnitker, Sarah Ann, "An Examination of Patience and Well-being", California: Dissertation Doctor of Philosophy in Psychology, 2010.

Schnitker, Sarah Ann, "An Examination of Patience and Well-Being", *The Journal of Positive Psychology* 7, 2012: 263-280.

Seligman, Martin E.P., "Positive Psychology, Positive Prevention and Positive Therapy", *Handbook of Positive Psychology*, (ed.) C.R.Snyder, Shane J. Lopez, New York: Oxford University Press, 2002, ss. 3-9.

Seligman, Martin, *Gerçek Mutluluk- Kalıcı Doyum Potansiyelinizi Gerçekleştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması*, çev. Semra Kunt Akbaş, Ankara: HYB Basım Yayın, 2007.

Snyder, C.R.,Kevin L. Rand and David R Sigmon, "Hope Theory- A Member of The Positive Psychology Family", *Handbook of Positive Psychology*, (ed.) C.R.Snyder, Shane J. Lopez, New York, Oxford University Press,2002, s. 257-276

Snyder, C.R., Hal S. Shorey, Jennifer Cheavens, Kimberley Mann Pulvers, Virgil H. Adams III and Cynthia Wiklund, "Hope and Academic Success in College", *Journal of Educational Psychology* 94, 2002: 820-826.

Tarhan, Nevzat, *Makul Çözüm- Aile İçi İletişim Rehberi*, 2.bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2004.

Tarhan, Nevzat, *Duyguların Psikolojisi*, 10.bs, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Tarhan Sinem, Bacanlı Hasan, "Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *The Journal of Happiness&Well-Being* 3, 2015: 1-14.

Turfe, Tallal Alie, *Patience in İslam: Sabr*, New York: Tahrike Tarsile Qur'an Inc.,Elmhurst, 1996.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988.

Usta Mustafa, "Özel Eğitim Gerektiren Birey, Aile ve Din Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 20, (2009): 75-110.

Uysal Derya Demir, "Talasemili Ergenlerin Umut Düzeylerinin Belirlenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2014.

Ünal Nurten, "Dinî İnanç İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Yıldırım Arzu, Hacıhasanoğlu Aşılara Rabia, Karakurt Papatya, " Engelli Çocukların Annelerinin Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi", *İ.Ü.F.N. Hemşirelik Dergisi* 20, 2012: 200-209

Yöndem, Zeynep Deniz, *Kişilik Dinamikleri ve Stresle Başetme*, 2.bs. Ankara: Efil Yayınevi, 2011.

Sayar Kemal, "Sabır", Erişim Tarihi: 4 Haziran 2012
<http://www.kemalsayar.com/sayfalar.asp?s=240>

EKLER:

Tablo 1. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Olumlu Dinî Başa Çıkma ve Olumlu Başa Çıkma Alt Boyut Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Olumlu Dini Başa Çıkma	Ebeveyn	N	\bar{X}	S.s	t	p
Allah'a Yönelme	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	37,38	3,296	2,502	,014*
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	35,80	3,361		
Dinî Yakınlaşma	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	15,10	3,314	,679	,498
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	14,70	3,029		
Hayra Yorma	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	22,70	3,364	1,706	,091
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	21,66	3,101		
Dinî Yalvarma	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	11,23	1,688	2,113	,037*
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	10,68	1,002		
Dinî Dönüşüm	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	11,18	2,546	1,070	,287
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	10,71	2,006		
Dinî İstikamet Arayışı	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	8,090	1,898	,874	,384
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	7,771	1,964		
Olumlu Dinî Başa Çıkma	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	105,70	10,30	2,284	,024*
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	101,35	9,884		

*p< 0.05

Tablo 2. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Olumsuz Dinî Başa Çıkma ve Olumsuz Başa Çıkma Alt Boyut Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Olumsuz Dinî Başa Çıkma	Ebeveyn	N	\bar{X}	S.s	t	p
Manevî Hoşnutsuzluk	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	4,981	2,392	,999	,320
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	4,561	2,053		
Kişilerarası Dinî Hoşnutsuzluk	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	6,290	2,922	1,359	,177
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	5,578	2,618		
Şerre Yorma	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	4,709	2,521	-,263	,793
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	4,824	2,122		
Olumsuz Dinî Başa Çıkma	Engelli Çocuk Sahibi Olma	55	15,98	5,505	1,051	,295
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	57	14,96	4,713		

p> 0.05

Tablo 3. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Umut ve Umut Alt Boyut Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Umut	Ebeveyn	N	\bar{X}	S.s	t	p
Alternatif Yollar Düşüncesi	Engelli Çocuk Sahibi Olma	53	23,69	7,086	-,574	,567
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	55	24,41	5,908		
Eyleyici Düşünce	Engelli Çocuk Sahibi Olma	53	24,26	4,372	,544	,588
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	55	23,78	4,825		
Umut	Engelli Çocuk Sahibi Olma	53	47,96	10,25	-,122	,903
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	55	48,20	9,971		

p> 0.05

Tablo 4. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Sabır ve Sabır Alt Boyut Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Sabır	Ebeveyn	N	\bar{X}	S.s	t	p
Kişilerarası Sabır	Engelli Çocuk Sahibi Olma	52	19,15	3,712	,505	,615
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	56	18,76	4,195		
Kısa Süreli Sabır	Engelli Çocuk Sahibi Olma	52	10,01	2,578	1,521	,131
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	56	9,232	2,783		
Uzun Süreli Sabır	Engelli Çocuk Sahibi Olma	52	11,88	2,147	,698	,487
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	56	11,55	2,723		
Sabır	Engelli Çocuk Sahibi Olma	52	41,05	6,849	1,014	,313
	Sağlıklı Çocuk Sahibi Olma	56	39,55	8,411		

p>0.05

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

[3245]